

Romualdas Apanavičius – Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų ir etnologijos katedros profesorius, habilituotas daktaras.
Moksliniai interesai: etnologija, etnomuzikologija, etninė istorija.
El. paštas: r.apanavicius@hmf.vdu.lt.

Romualdas Apanavičius: Dr. habil. Professor at the Department of the Cultural Studies and Ethnology of the Vytautas Magnus University.
Research interests: Ethnology, Ethnomusicology, Ethnic history.
E-mail: r.apanavicius@hmf.vdu.lt.

Romualdas Apanavičius

Vytauto Didžiojo universitetas

VANDUO, JŪRA IR JŪROS KULTŪRA ŽMONIJOS MUZIKOS INSTRUMENTŲ ĮVAIZDŽIUOSE

Anotacija

Žmonijos etninių muzikos instrumentų pavidalų analizė ir gretinimas su galimais jų pirmavaizdžiais leidžia kelti mintį, kad muzikos instrumentai perteikia gyvūnijos, buities, gyvenenos įvaizdžius, atspindinčius itin senų, greičiausiai priešistorinių laikų gyvenimą, žmonių veiklą bei jų pasaulėžiūrą. Didelė etninių muzikos instrumentų įvaizdžių dalis atspindi ne tik gyvūnijos pasaulį ir buities įrankius, bet ir pirmąsias totemizmą, taip pat ir ritualinės kelionės į „aną“ pasaulį priemones, tarp kurių buvo ir luotai bei jūrų laivai. Sąsajos su vandeniu ir jūra leidžia kelti mintį apie dviejų – žvejų ir jūreivystės – senųjų kultūrų atspindžius bei liekanas, akivaizdžias žmonijos etninių muzikos instrumentų pavidaluose. Tačiau „jūros“ kultūra pastebima tik Egipto, Tarpupio ir Graikijos civilizacijose bei šių civilizacijų dabartinių tautų ir etninių grupių palikime, o „vandens“ kultūra, besisiejanti su žvejyba vidaus vandenyse, akivaizdi daugelio pasaulio tautų tradicijose. Su žvejų kultūra siejasi ir lietuvių bei kitų Baltijos regiono tautų etninių muzikos instrumentų įvaizdžiai.
 PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: etniniai muzikos instrumentai, vanduo, jūra, kultūra, žvejyba.

Abstract

Having analysed the forms of the shapes of the ethnic musical instruments of the mankind, the data of the research leads to the presumption that the musical instruments convey the images of the fauna, mode of life, which reflects on very ancient processes of the humanity. The great part of the images of these instruments shows not only the animal kingdom and tools of everyday life, but also the ancient totemic world outlook and the means of burying – process of traveling to ‘another’ world. These means were canoes, boats and even sea ships. Connection with the water and sea propose the idea about the features concerning two cultures – fishing and shipping. The reflections and relics are evident in the shapes of the ethnic musical instruments of mankind. However, the ‘Sea’ culture is noticeable only in the civilisations of ancient Egypt, Mesopotamia and Greece and

in the traditions of using the musical instruments of the current people living in these areas. The 'Water' culture relates with fishing in the local rivers and lakes and is evident in the traditions of many nations of the world. The images of the fishing culture are the most noticeable feature of the instruments of the Baltic people.

KEY WORDS: ethnic musical instruments, water, sea, culture, fishing.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v18i0.1226>

Į v a d a s

Straipsnio tikslas – išnagrinėti žmonijos etninių muzikos instrumentų įvaidžių sąsajų su vandeniu, jūra ir jūros kultūra atsiradimo prielaidas. Muzikos instrumentų įvaidžiai etnologijos ir etnomuzikologijos mokslo darbuose su vandens ir jūros kultūros reiškiniais gretinti nebuvo, todėl iškyla problema – ar etniniai muzikos instrumentai ir jų pavidalai atspindi galimus jų pirmavaizdžius, ar šie pirmavaizdžiai siejosi su to meto žmonijos gyvensena ir ar senųjų laikų palikimas išliko iki mūsų dienų.

Ši problema nagrinėta labai menkai. Nors etninių muzikos instrumentų pavidalai, primenantys vandens paukščius, roplius, luotus bei laivus, tyrinėtojų darbuose ir apibūdinami, tačiau sąsajos su vandens ir jūros kultūra nenurodomos arba apie jas tik užsimenama. Suomų etnologas Armas Otto Veisenenas 1928 m. estų iš Setu kanklių eksponatą EM A 291: 75, saugomą Estijos nacionaliniame etnografijos muziejuje Tartu, apibūdino kaip primenantį žuvį, jį palygino su Indokinijos tautų styginiu instrumentu „krokodilo arfa“, bet sąsajų su vandens ar žvejybos kultūra nenurodė¹. Rusų etnologės Nadežda V. Lukina 1980 m.² ir Zoja P. Sokolova 1986 m.³ panašiai aprašė gulbės pavidalo Obės ugrų chantų ir mansių styginius *морон юх* bei luoto, valtėlės pavidalo instrumentus *панан-юх, нарс-юх, наркас-юх* ir *сангултан*. Karelų etnomuzikologė Irina Semakova 1990 m. pranešime Pirmajame tarptautiniame kanklių / kantelių tyrėjų simpoziume Tampere universitete, Suomijoje, irgi atkreipė dėmesį į karelų kanklių ir žuvų panašumą. Pasitelkusi antropologijos tyrimų metodiką, ji priėjo prie išvados, kad instrumentų matmenys labiausiai sutampa su šaltųjų vandenų liktinių žuvų, tebesiveisiančių Onegos ežere, pavidalais, tačiau lygiagrečių su žvejybos kultūra nenurodė⁴. Suomų etnologas Timas Leisijas 1997 m. tyrinėdamas žmonijos sty-

¹ Väisänen A. O. Kantelerunojan todellisuusohja. *Kalevalaseuran vuosikirja*, 8. Porvoo: WSOY, 1928, 281–303.

² Лукина Н. В. О возможности изучения музыкального фольклора восточных хантов. *Финно-угорский музыкальный фольклор и взаимосвязи с соседними культурами*. Таллин: Ээсти раамат, 1980, 50–61.

³ Соколова З. П. Музыкальные инструменты хантов и манси. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 1986, 9–21.

⁴ Semakova I. Results of the Research on Five-stringed Kantele in Karelia. *The First International Symposium for Kantele Researchers*. Tampere: Tampere University, 1990. Lecture.

ginių muzikos instrumentų kilmę, pateikė II–I tūkst. pr. Kr. Tarpupio, senovės Graikijos ir Egipto archeologinių muzikos instrumentų, kurių sandarose akivaizdūs jūrinių laivų įvaizdžiai, atvaizdus, tačiau sąsajų su jūros kultūra nenagrino. Priešistorinių laikų instrumentų iškasenas, pastebėdamas nemenką sutapimą, jis gretino su šiaurės rytų Afrikos etniniais muzikos instrumentais⁵.

Šio straipsnio autorius 1989 m. išskėlė Baltijos tautų kanklių, kaip vidaus vandens luotų, įvaizdžių prielaidą⁶, 1994 m. ją papildė liktinių žuvų ir vandens paukščių pavidalų versija⁷, kurią išplėtojo 2010 m.⁸, tačiau lietuvių kanklių sąsajas su žvejybos kultūra nurodė tik tyrinėdamas Šiaurės Lietuvos etninę muziką⁹. Etninių muzikos instrumentų įvaizdžius autorius nagrinėjo 2003 m., aptardamas ir vidaus vandenų bei jūros laivų atspindžius, tačiau sąsajų su žvejybos ir jūros kultūromis nenurodė¹⁰.

Todėl tyrimas yra aktualus, nes per bemaž šimtmetį nuo A. O. Veiseneno pastebėto estų kanklių panašumo į Indokinijos muzikinės kultūros atitikmenį, etninių muzikos instrumentų įvaizdžių sąsajos su vandeniu, jūra ir jūros kultūra tebėra neišnagrinėtos.

Etninių muzikos instrumentų įvaizdžiai

Sugretinęs žmonijos etninių muzikos instrumentų įvaizdžius, šio straipsnio autorius linkęs manyti, kad jie yra dvejopi, būtent – *garso* ir *pavidalo*, įvaizdžiai. Garsais vaizduojamas arba netgi atkuriamas paukščių čiulbesys, gagenimas, smulkiųjų raguočių bliovimas, stambiųjų raguočių maurojimas, laukinių gyvulių bei žvėrių staugimas ir riaumojimas, kūdikio verksmas (žr. 1 lentelę).

Pavidalais vaizduojami ne tik vandens paukščiai, bet ir ropliai, žuvis, gyvuliai, jų galvos, netgi laidojimo urnos, taip pat ir buities daiktai – kaušai, geldos, kubilai bei vandens transporto priemonės – luotai, valtys, laivai. Įvaizdžiai greičiausiai siekia seniausius žmonijos kultūros raidos laikus, nes jų naudojimo tradicijose iki

⁵ Leisiö T. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisuja 23, 1997, 41, 44, 51–52, 58–61, 70.

⁶ Apanavičius R. Kanklės – Narvos kultūros reliktas. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, 65–73.

⁷ Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V., Virbašius E., Visockaitė N. *Senosios kanklės ir kankliavimas*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Muzika, 1994, 27–30.

⁸ Апанавичюс Р. Образы рыб и водоплавающих птиц в традициях изготовления канклес народов Балтийского региона: вопросы семантики. *Kultūras studijas, II: Dzīvoņieki literatūrā un kultūrā*. Daugavpils: Saule, 2010, 47–55.

⁹ Apanavičius R. *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas, 3. Etninė muzika*. Monografija. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009, 338–343.

¹⁰ Apanavičius R. Etninių muzikos instrumentų pagrindinės idėjos. *Tradicija ir dabartis, 3*. Mokslo darbų rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Liaudies muzikos katedra, 2003, 18–34.

mūsų dienų ryškios primykščio totemizmo bei apeiginės magijos liekanos¹¹ (žr. 2 lentelę).

1 lentelė

Žmonijos etninių muzikos instrumentų garso įvaidžiai

Garsas	Įvaidžis	Instrumentai	Prasmė
Čiulbesys	Paukščiai	Švilpynės	Totemai
Gagenimas	Vandens paukščiai	Birbynės	Totemai
Bliovimas	Smulkieji raguočiai	Birbynės	Totemai
Maurojimas	Stambieji raguočiai	Trimitai	Totemai
Staugimas	Laukiniai žvėrys	Trimitai	Totemai
Verksmas	Kūdikis	Birbynės	Protėviai

2 lentelė

Žmonijos etninių muzikos instrumentų pavidalo įvaidžiai

Pavidalas	Instrumentai	Prasmė
Vandens paukštis	Arfos	Totemai
Roplys	Arfos	Totemai
Žuvis	Kanklės	Totemai
Raguočio ragas	Trimitai	Totemai
Raguočio galva	Lyros	Totemai
Žmogus	Smuikai	Protėviai
Viengubas kaušas	Mandolinos	Buities daiktai
Dvigubas kaušas	Gitaros	Buities daiktai
Urna	Būgneliai	Apeigos
Kubilas, statinė, katilas	Būgnai	Buities daiktai
Gelda	Kanklės	Buities daiktai
Luotas, valtis, laivas	Arfos, kanklės, ksilofonai	Buities daiktai, apeigos

Apytikriai galima manyti, kad žmonijos etninių muzikos instrumentų garsais vaizduojamų įvaidžių gali būti apie 6, pavidalais – apie 16, bendras jų skaičius siektų maždaug 22 įvaidžius. Pažymėtina, jog garsais įvaidžius atkuria vien tik pučiamieji, pavidalais – daugiausia styginiai muzikos instrumentai. Iš pučiamųjų instrumentų raguočių ragus vaizduoja trimitai, laidojimo urnas ir buities daiktus – kubilus, statines ir katilus – būgneliai ir būgnai.

Su vandeniu, jūra ir jūros kultūra siejasi vandens paukščių, žuvų, roplių, luotų, valčių ir laivų, taigi apie 6 įvaidžiai, kurie sudarytų apie ketvirtadalį iš bendro skaičiaus ir maždaug netoli trečdalis pavidalais vaizduojamų įvaidžių. Juos

¹¹ Apanavičius R. Etninių muzikos instrumentų pagrindinės idėjos. *Tradicija ir dabartis*, 3. Mokslo darbų rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Liaudies muzikos katedra, 2003, 18–34.

vaizduoja bemaž vien styginiai instrumentai, kurie iš bendro tokių 9 pavidalais įvaidžius atkuriančių styginių instrumentų skaičiaus sudaro net 4 jų grupes.

Todėl reikia manyti, kad su vandeniu, jūra ir jūros kultūra susiję etninių muzikos instrumentų pavidalai verti atskiro tyrimo.

Vandens paukščių, žuvų ir roplių pavidalai

Obės ugrų chantų ir mansių styginis muzikos instrumentas *mopon iox* savo pavidalu primena vandens paukštį, greičiausiai – gulbę. Nuo išlenkto kaklo iki nugaros ištempiamos stygos, todėl instrumentas panašus į arfą. Liemuo kaip rezonatorius, o išlenktas kaklas – stygų laikiklis. Kai kurie mansių kaip kanklės muzikos instrumentai panašūs į žuvis¹². Į gulbę panašus ir gruzinų styginis muzikos instrumentas *čongūri*, kuris taip pat laikytinas liaudiškąja arfa. Anties uodegos pavidalo paskuigalį turi Baltijos tautų kanklės. Vienos iš jų primena luotą, kitos – liktines žuvis, tačiau jų paskuigaliai panašiausi į vandens paukščių uodegas. Latvių Latgalos, estų Setu etnografinių sričių ir nedidelės Baltijos finų tautos vepsų kanklės, be paukščio uodegos, dar turi ilgą priekio iškyšą. Tokia pati iškyša būdinga ir šiaurės vakarų rusų guslėms, kurios laikomos Baltijos tautų kanklių šeimos instrumentais. Ilgos iškyšos, neretai netgi ilgesnės už kanklių korpusą, tikslingumas ir jos kilmė neaiški, tačiau kai kurių kanklių eksponatų iškyšos priekyje būna išpjaustinėti tarsi vandens paukščio letenos nagai, o pati iškyša primena leteną su išskėstais nagais, tarp kurių yra plėvė.

Vandens paukščių pavidalo broožų turi bemaž visos šiauriau Dauguvos paplitusios Baltijos tautų kanklės.

Vandens paukščio su ilgu išlenktu kaklu pavidalo yra Ugandos (Rytų Afrika) kaip arfa styginis instrumentas *ekidongo*. Kaklas – stygų laikiklis, liemuo – rezonatorius. Tokios arfos naudotos dar Senovės Egipte, jomis įpiečiau esančiame Somalyje skambinama ir mūsų laikais¹³.

Išnagrinėjęs per 300 Baltijos šalių muziejuose saugomų kanklių XVIII a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės eksponatų, autorius priėjo prie išvados, jog bemaž pusei iš jų būdingi žuvų pavidalo požymiai. Tokios kanklės daugiausia naudotos vakarinėje ir vidurio Baltijos regiono srityse. Rytinėje dalyje buvo paplitusios luoto pavidalo kanklės¹⁴.

¹² Соколова З. П. Музыкальные инструменты хантов и манси. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээстираамат, 1986.

¹³ Leisiö T. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisuja 23, 1997, 56, 71–72.

¹⁴ Апанавичюс Р. Образы рыб и водоплавающих птиц в традициях изготовления канклес народов Балтийского региона: вопросы семантики. *Kultūras studijas, II: Dzīvieki literatūrā un kultūrā*. Daugavpils: Saule, 2010, 47–55.

Anot I. Semakovas, pasitelkusios antropologinių matavimų metodiką, karelių kanklių pavidalai labiausiai atitinka besiveisiančių Onegos ežere šaltųjų vandenų žuvų – syko (*Coregonum*), lašišos (*Salmo salar*) ir eršketo (*Acipenser huso*) matmenis¹⁵. Ji taip pat atkreipė dėmesį, kad, be tapatumo žuvims, karelių kanklės turi ir vandens paukščių bruožų: paskuigalis primena uodegą, o drūtgalis – ištiesią anties kaklą¹⁶. Todėl daroma išvada, kad karelių kanklių pirmavaizdžiais turėjo būti ne „Kalevalos“ epe apgiedota lydeka (*Esox lucius*), iš kurios žandikaulio epo veikėjas senasis Veinemeinas pasigamino pirmąsias kankles, bet minėtos šaltųjų vandenų žuvis.

Žuvų pavidalo, netgi su išpjaustinėtais žvynais, uodega ir išsižiojusiomis žiotimis yra Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje saugomos, greičiausiai Žemaitijoje surastos itin dailaus darbo ČDM Lt 2799 kanklės. Kitos panašios kanklės ČDM Lt 2800 savo pavidalu irgi primena išsižiojusią žuvį su išskėsta paukščio uodega. Abejos kanklės labai dailaus darbo, rodytos dar 1907 m. pirmojoje Lietuvių dailės parodoje Vilniuje, jas parinko Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir Antanas Žmuidzinavičius¹⁷.

Išnagrinęjus Lietuvos muziejų fonduose saugomų per 60 tipišκών kanklių eksponatų, išaiškėjo, jog maždaug pusė jų irgi daugiau mažiau panašūs į žuvis. Kanklės netaisyklingos trapecijos pavidalo, plokščios, drūtgaliai daug platesni už paskuigalius, gana įstrižas drūtgalio nusklembimas. Jos naudotos vakarų ir šiaurės vakarų Lietuvoje. Sulyginęs kanklių ir Lietuvoje besiveisiančių bei į upes plaukiančių neršti žuvų pavidalus, autorius priėjo prie išvados, kad kanklės, be panašumo į šlakį (*Salmo trutta*), įrašytą į Lietuvos Raudonąją knygą¹⁸, čyrą (*Coregonus nasus*) ir kiršlį (*Thymallus thymallus*)¹⁹, panašiausios į kuprę (*Oncorhynchus gorbuscha*) bei nerką (*Oncorhynchus nerca*). Su žuvimis kankles sieja ne tik pavidalai, bet ir būdinga korpuso juoda arba pilka bei viršutinės plokštės šviesesnė spalva²⁰.

Centrinėje ir pietryčių Azijoje paplitę roplių pavidalo styginiai instrumentai. Mongolų *jatga*, kinų *zeng*, korėjiečių *gajageum*, vietnamiečių *dan tran*, japonų *koto* ir kitų tautų kaip kanklės instrumentai – lyg nedideli krokodilai, kuriems ant nugaros užtemptos stygos. Ne veltui A. O. Veisenenas dar 1928 m. tokius

¹⁵ Semakova I. Results of the Research on Five-stringed Kantele in Karelia. *The First International Symposium for Kantele Researchers*. Tampere: Tampere University, 1990. Lecture.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Апанавичюс Р. Проблемы реконструкции и употребления этнических музыкальных инструментов в Литве, I: процесс усовершенствования. *Mūzikas zinātne šodien: pastāvīgais un mainīgais*: Zinātnisko rakstu krājums, V. Daugavpils: Saule, 2013, 9–28.

¹⁸ Lietuvos TSR Raudonoji knyga. *Retosios ir nykstančios augalų bei gyvūnų rūšys*, II leidimas. Vilnius: Mokslas, 1984, 45.

¹⁹ Virbickas J. *Lietuvos žuvis*. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2000, 34, 40.

²⁰ Апанавичюс Р. Чёрный/тёмно-серый цвет канклес народов Балтийского региона: в поисках смысла и значения. *Kultūras studijas*, IV: *Krāsa literatūrā un kultūrā*, 2012, 32–47.

instrumentus vadino „krokodilo arfomis“. Šio straipsnio autoriui japonų instrumentu *koto* teko skambinti 1973 m. Belgijoje ir Olandijoje surengtų tarptautinių folkloro festivalių metu. Tupintį krokodilą primenantis *koto* buvo apie 1 m ilgio, viršutinė plokštė šiek tiek išgaubta, virš jos ištempta 12 žarninių stygų. Garsas primena kanklių ir arfos skambesį, malonus, švelnaus tembro. Prisiliesti prie instrumento pirmąkart nebuvo jauku, nes galvoje tvyrojo mintis apie tupintį krokodilą. Japonų folkloro ansamblio dalyviai paaiškino, jog *koto* skambinamos melodijos siekia net 4000 metų praeitį.

Tamilų, gyvenančių Pietų Indijoje ir Šri Lankoje, kaip arfa styginis instrumentas *yaz* būna žuvies arba gyvatės pavidalo. Žuvis iš medžio išdrožiama išsirietusi, kad nuo jos uodegos į korpusą būtų patogiu ištempti 12–14 stygų. Gyvatės pavidalo *yaz* irgi būna išsilenkęs kaip iš kerėtojo indo išlindęs roplys. Stygos nuo išlenkto gyvatės kaklo išstempiamos ligi apvalaus indo, kuris yra šio instrumento rezonatorius. Šliaužiančios gyvatės, greičiausiai – kobros, pavidalo yra Indijos tautų trimitas *nagasvaram*, nes gale turi ne įprastą pasaulio trimitams taurės, bet kobros galvos pavidalo išplatėjimą.

Luotų, valčių ir laivų įvaidžiai

Į luotą panašios ne tik rytinėje dalyje paplitusios Baltijos tautų kanklės, bet ir chantų bei mansių penkiastygiai instrumentai *панан-юх, нарс-юх, наркас-юх*²¹. Jie vienodo pločio, priekis suapvalintas kaip luoto, paskuigalis primena vandens paukščio uodegą. Altajaus tautos chakasų styginiai instrumentai *чатханы, чатхан, чатран, джетыган* irgi primena apvožtą luotą ar valtį. Toks pat ir kaimyninės tuviečių tautos instrumentas *чадаган*²². Luoto įvaidžiu laikytinas ir Indonezijos Javos salos instrumentas *jantreng*, kurio priekis platesnis už paskuigalį. Centrinės Afrikos luoto pavidalo styginiai instrumentai, skirtingai nuo Baltijos, Altajaus ir Indonezijos tautų instrumentų, neturi viršutinės plokštės, todėl į savo pirmavaidžius dar panašesni.

Lietuvių ir kitų Baltijos tautų luoto pavidalo kanklės – netaisyklingos trapecijos, kaip ir žuvis primenantys instrumentai, tik jų drūtgalis nebūna platus ir įstrižas, kaip anų kanklių. Be to, nuo „žuvies“ pavidalo instrumentų „luoto“ kanklės skiriasi tuo, kad jų priekis visuomet aukštesnis už paskuigalį. Tai – įvairių pasaulio kultūrų etnografinių luotų savybė, nes aukštesnis ir platesnis priekis

²¹ Лукина Н. В. О возможности изучения музыкального фольклора восточных хантов. *Финно-угорский музыкальный фольклор и взаимосвязи с соседними культурами*. Таллин: Ээсти раамат, 1980.

Соколова З. П. Музыкальные инструменты хантов и манси. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 1986.

²² Вертков К. А., Благодатов Г. И., Язовицкая Э. Э. *Атлас музыкальных инструментов народов СССР*. 2-ое изд. Москва: Музыка, 1975, 185–187.

daromas dėl geresnės grimzlės ir vandens aptakumo iriantis. Platesnį priekį ir gilesnę grimzlę turi etnografiniai Bosnijos²³ bei dabartiniai Vakarų Afrikos Siera Leonės žvejų luotai.

Karelių ir suomių į luotus panašios kanklės turi priekio užsukimą arba suapvalinimą, būdingą ne tik etnografiniams, bet ir I tūkstm. pr. Kr. – I tūkstm. Suomijoje, šiaurės Karelijos regione iškastiams luotams²⁴. Lankantis 1987 m. Karelijos valstybiniame etnografijos muziejuje Petrozavodske, autoriui teko savo akimis įsitikinti tradicinių luotų ir karelių kanklių pavidalų panašumu. Muziejaus darbuotojos paaiškino, jog luotų priekio užsukimas reikalingas tam, kad, ištraukus iš ežero ar upės luotą, jį būtų galima pro užsukimą pravertu lynu pririšti prie medžio kamieno.

Nors bemaž visos minėtos Baltijos tautų kanklės primena iš vieno rąsto išskobtus vidaus vandenų luotus, tačiau Latvijos Kuržemėje, Liepojos apskrities Durbės valsčiuje surastas XVII a. antrosios pusės eksponatas CVVM 22239, saugomas Liepojos istorijos ir dailės muziejuje²⁵, panašesnis ne į luotą, o į jūros valtį. Kanklės išriestos, jų priekis iškilus, tarsi skrodžiantis bangas. Apžiūrėjęs 1985 m. muziejaus fonduose šį eksponatą, autorius su muziejaus darbuotojomis priėjo prie išvados, jog kanklių išrietas nuo stygų įtampos atsirasti negalėjo – kanklės buvo šitaip pagamintos. Šonuose išpjaustinėti senovines runas primenantys ornamentai, muziejaus darbuotojų teigimu, irgi siejasi su Latvijos pajūrio žvejų iš kartos į kartą perduodamomis valčių ženklinimo tradicijomis.

Valtelę primena ir Birmos mušamasis kaip ksilofonas instrumentas *pattala*, Pietryčių Azijos Zondo salų *gambang-kajoe*, *rabanna*. Viršuje pritaisyta 12 medinių plokštelių, mušamų mediniu plaktuku. Valties pavidalo yra ir Afrikos negridų panašūs instrumentai.

Turkų ir azerbaidžaniečių kaip arfos instrumentai *čeng* bei Ugandos *adunga* primena didelius jūrinius laivus, turi pailgą ir išgaubtą kaip laivo korpusą, priekyje – aukštą stiebą. Nuo stiebo ligi korpuso vietoj burių išstemtos stygos. Vairagalyje – mitologinių būtybių galvos. Turkų *čeng* – tarsi sumažintas archeologinis III–II tūkstm. pr. Kr. egiptiečių ar finikiečių jūrų laivas, kurio irgi toks pat korpusas, stiebas – ne tik viduryje, bet ir priešakyje²⁶, o vairagalys puošiamas mitologinių būtybių galvomis. Laivus daugiau mažiau primena ir kitos Vidurio Rytų arfos – Izraelio *kinnor*, Egipto, Jordanijos bei Jemeno *simsimija*²⁷. Jos turi du stie-

²³ Moszyński K. *Kultura ludowa słowian*, t. 1. Kultura materialna. Warszawa: Książka i Wiedza, 1967, 684.

²⁴ Itonen T. I. Suomen ruuhet. *Kansatieteellinen arkisto*. V. Forssa: Forssan Kirjapaino OY, 1942, 1–172.

²⁵ *Tautas mūzikas instrumenti*. Sastādītāja Īrisa Priedīte. Rīga: Avots, 1988, 51.

²⁶ Jenkins N. *The Boat Beneath the Pyramid*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1980, 116–120.

²⁷ Shiloah A. The Sinsimija: A Stringed Instrument of the Red Sea Area. *Asian Music*, vol. 4, no. 1. Near East – Turkestan Issue. Austin: University of Texas Press, 1972, 15–26.

bus – vieną priešakyje, antrą – gale ir labai panašios ne tik į tokio paties styginio instrumento II tūkst. pr. Kr. pradžios atvaizdą bareljefe, iškastame Tarpupyje, senajame šumerų Ūro mieste²⁸, bet ir į senovės Egipto laivus bei jų modelius, surastus III–II tūkst. pr. Kr. Egipto piramidžių įkapėse²⁹ bei freskose³⁰.

Instrumentai gali būti itin senos kilmės – tai liudija archeologinės Egipto, Tarpupio ir senovės Graikijos II–I tūkst. pr. Kr. iškasenos. Bareljefuose ir amforų bei kitokių prabangių indų puošmenose vaizduojamos laivo pavidalo arfos, taip pat įvairiais instrumentais griežiantys muzikantai, netgi orkestrai. Surasti ir gerai išsilaikę muzikos instrumentai³¹. T. Leisijo nuomone, senoviniai styginiai instrumentai siejasi ne tik su Egipto ir Somalio, bet ir su chantų, mansių bei nencų arfomis³².

Taip pat pažymėtina, jog jūros laivo pavidalą išsaugojo ne vien tik Britanijos salų bei Vakarų Prancūzijos *keltų arfos*³³ – liaudiškos modifikacijos, bet ir akademiniai instrumentai. Jų konstrukcijose akivaizdus jūros laivo korpusas bei priekyje esantis aukštas stiebas, nuo kurio link korpuso įtempiamos stygos.

Įvaizdžių atsiradimo prielaidos

Įvairiose pasaulio kultūrose vandens paukščiai mitologizuoti, laikyti totemais. Muzikos instrumentai atkartoję ne tik jų balsus, bet ir pavidalus. Vandens paukščiai atspindėjo tris senosios pasaulėžiūros sritis – dangaus, žemės ir požemio, nes skraidė, plaukiojo ir nardė. Jų įvaizdžiai šiaurės rytų Europoje pastebimi ankstyvojo neolito³⁴ ir vėlesnių kultūrų iškasenose. Novgorode surastos 5 gerai išsilaikiusios XI–XIV a. gyslės ir dar 17 jų fragmentų, iš viso – 22 radiniai. Vienos XII a. 6 stygų gyslės turi driežo galvos ir kūno pavidalo iškyšą. Kitoje pusėje pavaizduotas liūtas ir paukštis. Simbolika gali reikšti tris sritis: dangaus (paukštis), žemės (liūtas) ir požemio (driežas)³⁵.

²⁸ Leisiö T. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisu 23, 1997, 41.

²⁹ Jones D. Model Boats from the Tomb of Tutankhamun. *Journal of the American Research Center in Egypt*, vol. 30, 1993, 205–207.

³⁰ Shahawy A. *The Funerary Art of Ancient Egypt. A Bridge to the Realm of the Hereafter*. Cairo: American University in Cairo Press; Farid Atiya Press, 2005, 17–18, 20–24, 26–28.

³¹ Subhi A. R. *Mesopotamien*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 2. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1984, 81–81, 85, 87.

³² Leisiö T. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisu 23, 1997, 59.

³³ Viduramžiais paplitusios Vakarų Prancūzijoje ir Britanijos salose.

³⁴ Гурина Н. Н. Водоплавающая птица в искусстве неолитических лесных племён. *Краткие сообщения ордена Трудового Красного знамени Института археологии АН СССР*, вып. 131. Москва: Наука, 1972, 36–45.

³⁵ Рыбаков Б. А. *Язычество Древней Руси*. Москва: Наука, 1987, 263.

Rūtos Šimonytės-Žarskienės tyrimais, skudučiavimas šiaurės rytų Europoje siejasi su paukščių balsų mėgdžiojimu, atspindi pirmąsias totemizmą ir netgi laikytinas toteminėmis kaukėmis³⁶. Garbintos ir žuvys bei ropliai. Karelių epe „Kalevaloje“, kuriame apgiedami bronzos (arba bronzos ir geležies amžių sandūros) laikai ir išlikę netgi mezolito kultūros pėdsakai³⁷, atsispindi „didžiosios“ žuvies kultas, nes pirmąsias kankles Veinemeinas, kaip sakyta, pasigamina iš lydekos žandikaulio. Veinemeinas turi ir žynio, demiurgo bruožų, šitokių savybių turėjo ir senieji Baltijos tautų kanklininkai³⁸.

Rusų Novgorodo ciklo bylinose, archeologo Boriso A. Rybakovo nuomone, „akivaizdus vandens ir žuvies kompleksas, susijęs su povandenine dievybe, žmonių jai aukojimu ir su skambinimu guslėmis – apeiginiu instrumentu“, kurio garsai paveikia „požemio carą ir caraitę Baltažuvytę“. Bylinų veikėjas Sadko „tris dienas skambina ant Ilmenio ežero kranto“, tada „dievybė jam leidžia pasigauti gausybę žuvies“³⁹.

Nuo seno modeliuoti ir padarę neišdildomą įspūdį arba nepamainomi buityje daiktai. Jais galėjo būti ir vandens transporto priemonės, naudotos ir apeigoms, netgi kelionei į „aną“ pasaulį. Muzikos instrumentų garsai šias apeigas palydėjo – tai rodo įvairių pasaulio kultūrų tradicinio muzikavimo papročiai. Todėl visiškai nenuostabu, jog ne tik Baltijos tautų kanklės, bet ir kitų kultūrų styginiai instrumentai, įgiję vandens paukščių, žuvų, roplių bruožų, taip pat primena etnografines vidaus vandenų ir senovines jūrų transporto priemones.

Instrumentai greičiausiai turėjo tikrus pirmavaizdžius, nes priešistoriniais laikais žmonija ne tik įvairius totemus, dažnai – paukščių atvaizdus, garbino, bet neretai ir laidojo luotuose bei laivuose. Sumažinti luotų ir laivų modeliai, netgi tikri laivai, surasti įvairių kultūrų laidojimo vietose.

Valtyse palaidotų numirėlių palaikai aptikti skandinavų VIII–IX a. pilkapiuose Šiaurės Rusijoje, prie Ladogos ežero⁴⁰. Priešistorinių laikų palaidojimų luoto pavidalo karstuose surasta Smolensko srities ir Ukrainos pilkapiuose, o Kostromos srities pilkapyje aptikti sudegintos valtys likučiai⁴¹.

³⁶ Šimonytė-Žarskienė R. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 167.

³⁷ Рыбаков Б. А. Сампо и сейды. *Новое в археологии СССР и Финляндии*. Ленинград: Наука, 1984, 74–78.

³⁸ Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*, t. 17, 2002, 102–112.

³⁹ Рыбаков Б. А. *Язычество Древней Руси*. Москва: Наука, 1987, 271.

⁴⁰ Петрухин В. Я. О начальных этапах формирования древнерусской народности и распространении названия Русь в свете данных погребального обряда. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Москва: Наука, 1990, 207–216.

⁴¹ *История культуры древней Руси. Домонгольский период*, 1: Материальная культура. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1951, 286–287.

Valties priekinę dalį ant moters kapo šiaurės karelai užvoždavo dar XIX a., o ant vyro kapo dėdavo irklą⁴². Baltijos šalių muziejuose saugomi etnografiniai luoto pavidalo karstai, seniausieji skobtinių II tūkst. pr. Kr. pabaigos ažuolinių karstų fragmentai surasti Latvijoje⁴³. Lietuvoje tradicija žmones laidoti skobtinuose karstuose buvo gaji iki XVIII a.⁴⁴

Šventosios užakusiame ežere, Kretingos rajone, iškastas III tūkst. pr. Kr. jūrinės valtys pavidalo luoto modelis. Jis greičiausiai naudotas aukojant, nes surastas nosim žemyn, tarsi specialiai skandintas. Ten pat aptiktas ir labai dailaus darbo luotelio ar geldutės modelis⁴⁵. Jis bemaž atitinka Vakarų Lietuvoje naudotas kankles, tačiau gali būti ir didesnio daikto atskilęs gabalas⁴⁶. Iškastai ir dar du panašūs daiktai. Labai panašūs į kankles ar luotelio bei geldutės modelį III tūkst. pr. Kr. radinys iškastas ir Liepojos rajone, Sarnatėje⁴⁷.

Lietuvoje surasta ir daugiau priešistorinių laikų luotų, kurių pavidalai, archeologo Klaido Permino tyrimų duomenimis, per amžius kito. Akmens amžiaus luotai buvo lygiašoniai, bronzos ir geležies amžiaus – platesnio paskuigalio⁴⁸. Platesnį paskuigalį, kaip „luoto“ pavyzdžio kanklės, turi ir vienas iš dviejų Platelio ežere surastų XV–XVI a. luotų⁴⁹. Luotų modeliai ar patys luotai naudoti ir apeigoms, tai pažymi ir Šventosios radinį apibūdinusi archeologė Rimutė Riman-tienė: „Tačiau atrodo, kad aukai pagamintas ir tikrai paaukotas buvo Šventosios 2B luoto modelis <...>. Jis buvo ažuolinis, stovėjo gilioje vietoje ant dugno, lyg būtų paskandintas, o netoliese gulėjo didokas akmuo – gal gintaras“⁵⁰. Panašiai apie luotų modelių aukojimą mano ir K. Perminas: „Matyt, kad sektusi žūklė ar medžioklė, buvo aukojami miniatiūriniai luotai – aukoti tikrus luotus akmens amžiuje būtų buvusi didelė „prabanga“. Apskritai luotų skandinimas nėra nežinomas reiškinys“⁵¹.

⁴² Тароева Р. Ф. *Материальная культура карел Карельской АССР*. Этнографический очерк. Москва–Ленинград: Наука, 1965, 66.

⁴³ Граудонис Я. Погребальные обряды на территории Латвии в эпоху поздней бронзы и раннего железа. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*, 157–163.

⁴⁴ Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas, 1982, 262.

⁴⁵ Rimantienė R. *Šventoji. Narvos kultūros gyvovietės*. Vilnius: Mokslas, 1979, 36–38, 62–66, 116.

⁴⁶ Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V., Virbašius E., Visockaitė N. *Senosios kanklės ir kankliavimas*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Muzika, 1994, 23.

⁴⁷ Ванкина Л. В. *Торфяниновая стоянка Сарнате*. Рига: Зинатне, 1970, 92.

⁴⁸ Perminas K. Priešistoriniai luotai Lietuvoje. Lyginamoji analizė kitų šalių radinių kontekste. *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005, 223–250.

⁴⁹ Perminas K. Platelio ežero luotai – eksperimentinės archeologijos objektas. *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, 2010, 1–13. Prieiga internetu: www.llt.lt [žiūrėta 2015 01 28].

⁵⁰ Rimantienė R. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius: Žiburio leidykla, 1996, 202.

⁵¹ Perminas K. Priešistoriniai luotai Lietuvoje. Lyginamoji analizė kitų šalių radinių kontekste. *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005.

Aukojimo skandinant liekanos, susijusios su skambinimu guslėmis, išvelgiamos ir Novgorodo bylinose, kur Sadko sėdasi „ant tos lentelės, tos ažuolinės <...>, ima į rankas gusleles jievarines“ ir leidžiasi į vandenį⁵². Anot B. A. Rybakovo, bylinos motyvas tikroviškas, nes pasmerktasis aukojant ne šiaip sau būdavo įmetamas vandenin, bet į jį nuleidžiamas „lentele“, „ažuoline lentele“ arba „ažuoline trinka“⁵³.

Laivuose laidojo vikingai. Pietų Norvegijoje 1880 m. pilkapyje surastas didžiulis 23,2 m ilgio, 5,2 m pločio dailaus darbo IX a. karo laivas, kuriame, kaip manoma, palaidotas įžymus vikingas, greičiausiai – karalius Olafas⁵⁴. Kitame pilkapyje 1904 m. iškastas 21,4 m ilgio, 5,1 m pločio laivas, kuriame aptikti, kaip spėjama, Olafo pamotės Osi palaikai. „Kelionei į aną pasaulį velionei buvo įdėtos puošnios rogės ir vežimas. Už borto stovėjo dešimties arklių skeletų „kinkinys“⁵⁵.

Senovės Egipte faraonus irgi laidojo laivuose, įkapėse dėdavo auksinį, o kitiems kilmingiesiems – medinį arba molinį laivo modelį. Jūra arba Nile plaukiojusių laivų, naudotų laidojimo papročiuose, liekanos surastos Egipte, Gizos piramidžių komplekse. Archeologų teigimu, visos jos naudotos apeigose, lydint faraonus ir kitus kilminguosius į „aną“ pasaulį. „Kelionės“ priemone laikomas ir pats išpūdingiausias 1954 m. radinys – didžiulis 43,6 m ilgio ir 5,9 m pločio laivas, pagamintas iš Libano kedro, turintis priešakyje aukštą stiebą. „Karalių laivo“ liekanos oloje iškirstuose laidojimo kambariuose aptiktos šalia Didžiosios piramidės, kurioje, kaip manoma, III tūkstm. pr. Kr. viduryje palaidotas faraonas Cheopsas. Anot archeologės Nancy Jenkins, tai būdinga senovės Egipto faraonų laidojimui: „Karaliaus (faraono – R. A.) kūnas iš Memfio turėjo būti gabenamas į Šventyklų slėnį greičiausiai papirusine laidojimo valtimi, labai panašia į Cheopso „Karalių laivą“⁵⁶. Tačiau skirtingai nuo Šiaurės Europos laidojimo laivuose ir valtyse, kuriose randami ir numirėlių palaikai, senovės Egipte laivai ir modeliai nuo faraonų kūno būdavo dedami atskirai, kad jie pomirtiniame gyvenime galėtų geriau šiomis priemonėmis pasinaudoti. Gyviesiems tai buvo svarbu, nes „[e]giptologų nuomone, karalius (faraonas – R. A.), nors dievu ir nelaikytas, tačiau vertintas kaip tarpininkas tarp dievų ir žmonių“⁵⁷.

Kelios dešimtys muzikos instrumentų, jais grojančių muzikantų ir klausytojų atvaizdų matomi II–I tūkstm. pr. Kr. Egipto piramidžių, kuriose palaidoti farao-

⁵² *Новгородские былины*. Сост. Ю. И. Смирнов и В. Г. Смолицкий. Москва: Наука, 1978, 188–189.

⁵³ Рыбаков Б. А. *Язычество Древней Руси*. Москва: Наука, 1987, 276.

⁵⁴ Každailis A. *Laivai ir jūrininkai*. Vilnius: Vyturys, 1987, 91.

⁵⁵ Ten pat, 92.

⁵⁶ Jenkins N. *The Boat Beneath the Pyramid*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1980, 32.

⁵⁷ Ten pat, 35.

nai, bareljefuose ir freskose⁵⁸. Ten įžvelgtini ne tik vandens paukščių, bet ir jūrų laivų pavidalo styginiai instrumentai. Aptikta ir keletas medinių, manoma, tokio pat pavidalo instrumentų liekanų.

Tėbuose, II tūkstm. pr. Kr., spėjama, faraono Amenofio kapavietėje, sienos bareljefe vaizduojama didelė žmogaus ūgio arfa, kuria skambina dvi abipus jos stovinčios moterys⁵⁹. Arfa laivo pavidalo, 9 stygų, „dvistiebė“ – stygų laikikliai išsikiša iš abiejų korpuso galų, virš jų įrengta paspara nuo korpuso ištemptoms stygomis. Atlikėjos stygas liečia abiejų rankų pirštais, skambinimo klausosi kairėje nuo jų stovinčios 6 moterys, dešinėje – sėdi dar bent 4–5 žmonės, greičiausiai vyrai. Instrumentas, nepaisant įspūdingo dydžio, savo pavidalu ir stygų skaičiumi visiškai tapatus minėtiems aplink Raudonąją jūrą paplitusiems etnografiniams instrumentams – Izraelio *kinnor*, Egipto, Jordanijos bei Jemeno *simsimyjai*.

Trijų „vienstiebių“ arfų atvaizdai aptikti irgi Tėbuose, II tūkstm. pr. Kr. kapavietėse. Instrumentų pavidalai panašūs ne tik į vandens paukščius su išriestu ilgu kaklu, bet primena ir jūrinius laivus, kurių stiebai iškyla korpuso priekyje. Viena iš arfų, datuojama II tūkstm. pr. Kr. pradžia⁶⁰, turi aukštą kaip Cheopso piramidės „Karalių laivo“, tačiau išriestą kaip vandens paukščio kaklas stiebą. Nuo šio stygų laikiklio ligi korpuso ištemptos 7 stygos. Instrumentu taip pat skambina moteris, stygas liečia abiejų rankų pirštais. Antra tokia „vienstiebė“ 10 stygų arfa pavaizduota irgi II tūkstm. pr. Kr. pradžios faraono Ramzio III kapavietėje⁶¹. Instrumentas įspūdingo dydžio – aukštesnis netgi už juo grojantį atlikėją (neaišku – moterį ar vyrą), stygos liečiamos taip pat abiejų rankų pirštais. Tokia pati ir antroji šios kapavietės freskoje įamžinta 11 stygų arfa⁶².

Sėdintis atlikėjas arfa vaizduojamas II tūkstm. pr. Kr. vidurio faraono Amenchotepo IV kapavietės freskoje. Arfa irgi laivo ir vandens paukščio pavidalo, 9 stygų, atlikėjas ją laiko ant kelių, skambina abiejų rankų pirštais. Skambinantis irgi 9 stygų tokio pat pavidalo arfa vyras panašiai vaizduojamas ir to laikotarpio faraono Tutmozio II kapavietės freskoje⁶³.

Dar yra ir kiti 4 daugiau mažiau į jūros laivus ir vandens paukščius panašūs II tūkstm. pr. Kr. antrosios pusės – I tūkstm. pr. Kr. arfų freskose atvaizdai. Visi

⁵⁸ Hichmann H., Stauder W. *Orientalische Music*. Erste Abteilung, Der Nahe un der Mittelere Osten. Handbuch der Orientalistik, IV. Leiden–Köln, 1970, 135–170.

⁵⁹ Manniche L. Angular harp in the Amarna Period. *The Journal of Egyptian Archaeology*, vol. 92, 2006, 248–249.

⁶⁰ Gadalla M. *Ancient Egyptian Musical Instruments*. Greensboro: Tehuti Research Foundation, 2004, 26.

⁶¹ Ten pat, 29.

⁶² Ten pat, 31.

⁶³ Žr. Adams L. O. Notes of a Harpist, II: Harpes of Gods and Pharaohs, Priests and Priestesses. *Zwoje*, 2 (39), 2004. Prieiga internetu: www.zwoje-scrolls.com/zwoje39/text07p.htm [žiūrėta 2015 02 15].

jie primena Cheopso „Karalių laivą“ ir panašūs į šiuolaikinę akademinės muzikos arfą.

Į jūrų laivus, kaip sakyta, panašūs ir Tarpupyje surastų II–I tūkst. pr. Kr. styginių instrumentų atvaizdai molinėse lentelėse ir bareljefuose bei gerai išlikę metalo instrumentai. Senajame Asirijos Ninevijos mieste 1849 m. iškasta įspūdinga, kaip manoma, I tūkst. pr. Kr. pradžios valdovo Ašurbanipalo biblioteka, kurioje buvo per 20 000 molinių dantiraščio lentelių. Keliose iš jų vaizduojamas orkestras, muzikantai groja rankose laikomais būgnais, laivo pavidalo arfomis bei greičiausiai cimbolais. Vienoje sveikoje lentelėje matyti 4 einantys muzikantai, kurių rankose laikomi 3 laivo pavidalo styginiai instrumentai, ketvirtasis – nelabai aiškus⁶⁴. Arfų stygų laikikliai, panašiai kaip faraono Cheopso „Karalių laivo“ stiebas, iškyla korpuso pirmagalyje, stygos ištemptos ligi korpuso galo, jas muzikantai liečia dešinės rankos pirštais. Stygų skaičių nustatyti sunku, tačiau atrodo, kad instrumentai buvo 5–6 stygų.

Kitoje sudėtoje molinėje lentelėje aiškiai matyti irgi einančių 7 muzikantų orkestras: priekyje du atlikėjai muša aukštai iškeltus kaip tamburinas būgnelius, vienas – dvigubas lėkštes, o sekdami įkandin 4 muzikantai groja styginiais kaip laivai instrumentais. Juos laiko greičiausiai per liemenį perrištais diržais, nes visų rankos užimtos: 2 atlikėjai kairių rankų pirštais dengia stygas, dešinės rankos nematyti; kiti 2 muzikantai abiejose rankose turi kaip cimbolams mušti naudojamas lazdeles. Abi arfos turi 8, cimbolai – 9 stygas. Stygų laikikliai įtaisyti „laivų“ priekinėje dalyje, iškyla statūs ne iš korpuso, o iš „denio“; primena ne tik laivų stiebus, bet ir iškeltas į viršų žmogaus rankas, kurių viršuje matyti plaštakos ir pirštai.

Į jūrų laivus panašūs ir senajame šumerų Ūro mieste 1928–1929 m. surastų II tūkst. pr. Kr. styginių instrumentų atvaizdai ir instrumentai. Iškastas vienas gerai išlikęs terakoto bareljefas ir 10 fragmentų, taip pat 2 styginiai metalo instrumentai.

Sveikas bareljefas vaizduoja muzikantą, ant kelių laikantį gulsčią, o iš fragmentų sudėti 2 bareljefai – gulsčią bei stačią laivo pavidalo arfą. Jas laiko stačias ir sėdintis muzikantai⁶⁵. Visi trys instrumentai turi po 7 stygas, atlikėjai jas liečia dešinės rankos pirštais. Pirmojo „laivo“ išriestas stiebas išsikišęs iš korpuso priekio, panašiai kaip turkų ir azerbaidžaniečių styginio instrumento *čeng* bei Ugan-
dos *adunga* stygų laikikliai. Bareljefe aiškiai matyti, kad stygos ištemptos nuo šio stiebo pavidalo laikiklio į korpusą. Stovinčio muzikanto abiem rankomis laikomo irgi gulsčio „laivo“ bemaž tiesus stiebas įtaisytas taip pat pirmagalyje, panašiai

⁶⁴ Žr. Subhi A. R. *Mesopotamien*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 2. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1984, 160–161.

⁶⁵ Žr. Ten pat, 80–89.

kaip faraono Cheopso „Karalių laivo“, stygos nuo jo nutiestos į paskuigalį. Iš kitų fragmentų sudėtame, gulsčią laivo pavidalo arfą irgi ant kelių pasidėjusio muzikanto atvaizde „laivo“ stiebas įtaisytas paskuigalyje, kaip ir Egipto piramidėse surastų aukso laivų modelių bei laivų atvaizdų freskose, stygos nuo jo ištemptos iki pirmagalio.

Gerai išlikusi „dvistiebė“ sidabro arfa⁶⁶ visiškai tapati minėtiems aplink Raudonąją jūrą paplitusiems Izraelio, Egipto, Jordanijos bei Jemeno etnografiniams instrumentams. Ji yra 69 cm ilgio ir 97,5 cm aukščio, turi laivo pavidalo korpusą, iš kurio abiejų galų styro du aukšti „stiebai“ – stygų laikiklio pasparos. Jų viršuje – ilgas skersinis, nuo kurio žemyn ligi korpuso turėjo būti ištemptos stygos. Antros – varinės panašaus dydžio „dvistiebės“ – lyros⁶⁷ vienas išlenktas stiebas kyšo ir korpuso priekio, antras – iškyla stačias laivugalyje. Prie jo prigludusi gyvulio, anot instrumentus iškasusio archeologo Leonardo Vulio – greičiausiai elnio, figūra⁶⁸. Virš abiejų stiebų – stygų laikiklio pasparos, nuo jų žemyn turėjo būti ištemptos stygos.

Gausūs muzikos instrumentų, atlikėjų ir klausytojų atvaizdai XIX a. iškasti Graikijoje ir buvusiose senovės Graikijos žemėse. Antikinėse amforose, pastatų sienose, bareljefuose ir keraminėse plytelėse matomos švilpynės ir styginiai instrumentai, dalis jų – laivo pavidalo⁶⁹. Apulos IV a. pr. Kr. amforos, iškastos šiaurės Italijoje, Ruvos mieste Pjemonte⁷⁰, šonų apatinėje eilėje vaizduojamos 5 žmonių figūros, iš jų 1 vyro, greičiausiai Heraklio⁷¹ arba meilės dievo Eroso⁷², kitos – jaunų moterų, kurių viena ant kelių pasidėjusi arfą. Instrumento korpusas panašus į laivą, iš priekio iškyla aukštas ir išriestas „stiebas“, primenantis ne tik Cheopso piramidės „Karalių laivo“ ir Ūro arfų stiebus, bet turi ir roplio – greičiausiai driežo – požymių, nes viršuje pavaizduota dantyta „roplio“ nugara. Nuo korpusą aprietusio stiebo žemyn ištemptos 9 stygos, kurias atlikėja liečia kairės rankos pirštais. Dešinę ranką ji nuleidusi žemyn, plaštaką atrėmusi į kėdės sė-

⁶⁶ Kilmer A. D. The Musical Instruments from Ur and Ancient Mesopotamia. *Expedition*, 40. 2, 1998, 12–18.

⁶⁷ de Schauensee M. The “Boat-Shaped” Lyre: Restudy of a Unique Musical Instrument from Ur. *Expedition*, 40. 2, 25–28.

⁶⁸ Вулли Л. Урхалдеев. Москва: Издательство восточной литературы, 1961, 76–78.

⁶⁹ Wegner M. *Griechenland*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1986, 109–113.

⁷⁰ Cambitoglu A., Harari M. *The Italiote Red-Figured Vases in the Museo Camillo Leone at Vercelli*. *Studia Archaeologica*, 85. Roma: L’Erma di Bretschneider, 1997, 19–28.

⁷¹ Harrison J. E. *A Study of the Social Origins of Greek Religion*. Cambridge: CUP Archive, 1927, 377.

⁷² Wegner M. *Griechenland*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1986, 109.

dyne⁷³. Instrumentas visiškai tapatus etnografinėi turkų ir azerbaidžaniečių arfai *čeng*.

Lygiai tokia pati 9 stygų arfa vaizduojama kitos V a. pr. Kr. Apulos amforos šone, čia dantiya „roplio“ nugara dar aiškesnė. Instrumentą irgi ant kelių laiko jauna moteris, stygas ji liečia kairės rankos pirštais, dešinę ranką laiko priglaudusi prie korpuso apačios. Pirštai ištiesti, tarsi paruošti nuskambėjusioms stygomis tildyti⁷⁴. Gretimame Gnatijos mieste surastos IV a. pr. Kr. amforos⁷⁵ šone atskirai vaizduojami 3 muzikos instrumentai: dviguba švilpynė, laivo pavidalo arfa ir dvistiebio laivo pavidalo lyra⁷⁶. Arfa lygiai tokia pati, kaip ir Apulos amforos, ji 12-os stygų, su „roplio“ nugara, tačiau dar turi ir stovinčio paukščio – greičiausiai gulbės – pavidalo stygų pasparą. Šalia pavaizduota dvistiebi 5 stygų lyra visiškai tapati Ūro išksenoms ir minėtiems etnografiniams Izraelio, Egipto, Jordanijos bei Jemeno styginiams instrumentams.

Dvistiebius laivus primena ir dviejose pačioje Graikijoje, Atikoje, surastose VI a. pr. Kr. amforose pavaizduotos lyros⁷⁷.

Tarpupio instrumentų archeologiniai radiniai, anot anglų istoriko Georgo Rawlinsono, muzikos instrumentų iškasenas minėjusio dar 1862 m. veikale apie senąsias Rytų pasaulio monarchijas, rodo, kad „Babilone ir kaimyninėje Asirijoje buvo naudojama daugybė muzikos instrumentų: trimitų, fleitų, arfų, psalterių, cimbolų ir kt.“⁷⁸. Jų pavidalai siejasi ne tik su senovės Egipto piramidėse randamais styginių muzikos instrumentų atvaizdais, bet ir su laivų iškasenomis, kurios, archeologės N. Jenkins manymu, byloja apie seną jūrų kultūrą: „Nuo II tūkstm. pr. Kr. egiptiečiai buvo jūrų tauta, plaukiojančia Viduržemio jūra nuo Sirijos ir Sicilijos šiaurėje iki Horno iškyšulio ir aplink jį pietuose“⁷⁹. Tas pat pasakytina ir apie senovės Graikijos muzikos instrumentų atvaizdus, bylojančius apie buvusią aukštą muzikinę kultūrą, kuri, sprendžiant iš aptartų iškasenų, irgi galėjo sietis su jūra.

Tai visiškai suprantama, nes ne tik senovės egiptiečiai, bet ir finikiečiai, graikai ir kitų aplink Viduržemio jūrą gyvenusių tautų žmonės buvo geri jūrininkai. Tačiau keista, kad jūros laivo pavidalo muzikos instrumento iškasena surasta ir atokioje, su jūra nesusijusioje Centrinės Azijos kultūroje.

⁷³ Žr. Wegner M. *Griechenland*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1986, 109.

⁷⁴ Žr. Ten pat, 113.

⁷⁵ Green J. R. *Gnathia Pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*. Mainz: Philip von Zabern, 1976, 59.

⁷⁶ Žr. Wegner M. *Griechenland*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1986, 111.

⁷⁷ Žr. Ten pat, 67–68.

⁷⁸ Cit. pagal: Rawlinson G. *The Seven Great Monarchies of the Ancient Eastern World*. Or: Chaldaea; Assyria. New Jersey: Gorgias Press, 2004, 305.

⁷⁹ Jenkins N. *The Boat Beneath the Pyramid*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1980, 111.

Kalnų Altajuje, Pazyryko pilkapyje 1948 m. surastos I tūkst. pr. Kr. styginio instrumento liekanos. Korpusas luoto pavidalo, 83 cm ilgio, išskobtas iš medžio, tačiau jo priekyje – kaip laivo stiebas stygų laikiklis⁸⁰. Instrumentas galėjo turėti ne mažiau kaip 4 stygas, jį iškasęs archeologas Sergejus I. Rudenka gretino su minėtomis senovės Asirijos arfomis⁸¹. Į jūrinius laivus su stiebais panašūs ir etnologo Bo Lawergreno 2008 m. pateikti etnografiniai Centrinės Azijos ir Sibiro tautų styginiai instrumentai⁸². Dar ankstesnę šio etnologo Sibiro styginio instrumento rekonstrukciją ir Ūro „laivo“ arfą su priekyje esančiu stiebu 1997 m. palygino ir T. Leisijas⁸³. Todėl, jei Pazyryko radinio ir Centrinės Azijos bei Sibiro tautų etnografinių instrumentų „stiebai“ yra tikri, o ne minėtų autorių pridėti, keltina mintis ir apie platesnes, ne vien tik Viduržemio jūros baseino, tautų sąsajas su jūra ir jūros kultūra, nes vidaus vandenų luotų ir galimų jų atspindžių – panašaus pavidalo styginių instrumentų – konstrukcijose, išskyrus aptartas vienas latvių kankles, jūros laivų ir jiems būdingų „stiebų“ požymių nepastebėta.

Sąsajos su vidaus vandenų ir jūros kultūromis

Žuvų, roplių ir luotų pavidalo styginiai muzikos instrumentai kelia mintį apie sąsajas ne tik su senaisiais tikėjimais, totemizmu ir laidojimo papročiais, bet ir apie jų naudojimo plotuose galėjusią būti seną žvejybos vidaus vandenyse kultūrą. Luoto ir valtys pavidalo etniniai muzikos instrumentai daugiausia paplitę pelkėtuose ir pažliugusiuose, tankaus vidaus vandenų tinklo išraižytuose kraštuose. Šitokie kraštai plyti Vakarų Sibire, kur gyvena Obės ugrai chantai ir mansas, naudojantys gulbės ir luoto pavidalo styginius instrumentus. Luoto pavidalo instrumentai naudojami ir tropikų liūčių užtvindomuose Pietryčių Azijos bei Centrinės Afrikos plotuose. Baltijos tautų žemėse, kur paplitusios žuvų ir luoto pavidalo kanklės, gausu ne tik upių ir ežerų, bet ir pelkių, luotai nuo seno naudoti susisiekimui ir žvejybai. Kaip sakyta, seniausiųjų luotų iškasenos surastos II pr. Kr. Latvijoje ir I tūkst. pr. Kr. Pietryčių Suomijoje. Luoto modeliai – III tūkst. pr. Kr. Vakarų Lietuvoje ir Vakarų Latvijoje. Visas šias iškasenas archeologai sieja su žvejyba ir ją lydinčiomis apeigomis. Vandens paukščių simbolika, kaip minėta, šiaurės rytų Europos iškasenose pastebima jau nuo ankstyvojo neolito. Roplių bei kitų vandens gyvių kulto pėdsakai akivaizdūs visų Baltijos tautų liaudies mene ir tautosakoje.

⁸⁰ Руденко С. И. *Культура населения Горного Алтая в скифское время*. Москва–Ленинград: Издательство АН СССР, 1953, 324.

⁸¹ Ten pat, lent. LXXXVI.

⁸² Lawergren B. *Angular Harps Through the Ages: A Causal History*. *Studien zur Musikarchäologie* VI, Orient–Archäologie 22. Rahden: Westf., 2008, 261–281.

⁸³ Leisio T. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisu 23, 1997, 59.

Turint visa tai galvoje, galima kelti prielaidą, jog ir mūsų kraštų luotai nuo seno naudoti ne tik žvejybai, bet ir kultui, o vandens paukščių bei gyvių simboliai galėjo sietis su šiomis apeigomis. Žuvų bei luotų pavidalo kanklės, turinčios ir vandens paukščių atvaizdų požymių, galėjo būti šių pirmavaizdžių modeliai, naudoti senovinėse apeigose.

Kanklės Baltijos kraštuose paplitusios IV–III tūkst. pr. Kr. ankstyvojo neolito Narvos kultūros žemėse, jų etnografiniai radiniai užima bemaž visą šios kultūros plotą⁸⁴. Narvos kultūra, kuri susidarė „Latvijoje, Estijoje ir Lietuvos teritorijos šiaurinėje dalyje“⁸⁵, laikoma Šiaurės Europos miškų juostos neolito žvejų, medžiotojų ir rinkėjų bendruomenių kultūra. Nors duomenų mažoka, tačiau ji atspindi maždaug IV tūkst. pr. Kr. gyventojų ūkininkavimo būdus, kurie buvo reikšmingi ne tik priešistoriniais, bet ir istoriniais laikais.

Žvejybos reikšmę šiuose plotuose bemaž iki mūsų dienų liudija tai, kad „[v]isi žvejybos būdai ir įrankiai, žinomi XIX a., atsirado ir susiformavo dar mezolito laikotarpiu <...>. Vėliau žvejybos būdai ir įrankiai tik tobulėjo ir įvairavo“⁸⁶. „Tatai akivaizdu ir vėlyvajame neolite, nes miško bendruomenių pagrindą sudarė pasisavinamasis ūkis (žvejyba, medžioklė, rinkimas), į kurį pamažu integravosi gamybinis ūkis“⁸⁷. Žvejų ir medžiotojų bendruomenės Lietuvos teritorijoje išnyko tik vidurinio žalvario amžiaus pradžioje, II tūkst. pr. Kr. pirmojoje pusėje⁸⁸.

Kalbėti apie tiesiogines kankliavimo ir senovės žvejybos kultūros sąsajas galimybės nėra, tačiau pagal „Kalevalos“ epą, kuriame ši kultūra atsispindi gana ryškiai, manytina, kad kanklės, ypač jų gamyba iš lydekos žandikaulio, su žvejyba visgi siejasi, nes „atspindi mirštančias totemistines pažiūras: žvejų bendruomenės senovėje lydeką laikė gerovės ir galybės šaltiniu ir sukūrė žodinį didžiosios lydekos įvaidį“⁸⁹. Galimas daiktas, įvaidžio įsikūnijimu tapo ir žuvies pavidalo kitų Baltijos tautų kanklės, nes, kaip buvo minėta, jų naudojimo papročiai ir kanklininkų įvaidžiai byloja apie sąsajas su „Kalevala“⁹⁰. Žvejų kultūrą greičiausiai atspindi ir luoto pavyzdžio instrumentai, galėję būti ir kelionės į „aną“ pasaulį apeigų modeliais. Tai byloja šiaurės rytų aukštaičių kanklių gamybos ir kankliavimo papročiai, juose akivaizdžios sąsajos su laidotuvėmis.

⁸⁴ Apanavičius R. Kanklės – Narvos kultūros reliktas. *Liaudies kultūros palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, 65–73.

⁸⁵ *Lietuvos istorija*. Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis, I. Ats. tomo redaktorius Algirdas Girininkas. Vilnius: Baltos lankos, 2005, 120–121.

⁸⁶ Ten pat, 163.

⁸⁷ Ten pat, 173.

⁸⁸ Ten pat, 277.

⁸⁹ Евсеев В. Я. *Исторические основы карело-финского эпоса*. Москва–Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, I, 1957, 115.

⁹⁰ Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*, t. 17, 2002.

Dar 1904 m. tautosakininkas Adolfas Sabaliauskas pažymėjo, jog „[d]ėl kanklių skardumo ir burtus vartodavę: eidavo miškan medžio kirstų kankliams, kad arba dainuodavo, arba šventas giesmes giedodavo, o labiausiai, kad nabašnyką leizdavo, žinoma, giedodami. Mano dėdei yra kankliai su išpiautais metais 1764, kuriems medžio kirstų bėgo miškan sūnus, kad jo tėvą lydėjo“⁹¹. Panašiai kanklininko Petro Lapienės pasakojimą 1937 m. perteikia ir tautosakininkas Zenonas Slavinskas: „Geriausias laikas kanklių medžiui kirsti yra tada, kai nugirsti, kad netoliese kas nors mirė. Kirsti reikia tada, kai mirusis dar nepalaidotas. Jeigu mirusis žmogus labai apverkiamas, tai ir tuo metu nukirsto medžio kanklės turėsiančios skurdų, graudingą balsą <...>. Biržų ap. mirus vienam tėvui, jo sūnūs pirma nubėgė į mišką nusikirsti kanklėms medžio, o tik paskum rūpintis mirusiu tėvu“⁹².

Kad ir latvių kanklės galėjo sietis su laidotuvėmis, byloja Kuržemės legenda. Per 1700–1721 m. Šiaurės karą siaučiant marui, išmirė visa šeima, liko tik du vaikai. Jie pasikeisdami ant kanklių kaip ant rogučių vienas kitą nutempę pas kaimynus ir išsigelbėję⁹³. Panašių legendų užrašyta ir šiaurės rytų Aukštaitijoje⁹⁴. Kanklių gamyba su žmogaus mirtimi sieta ir Suvalkijoje – ant kanklininko kapo dėdavo kanklės⁹⁵.

Su žvejų kultūra, galimas daiktas, siejasi ir chantų bei mansių luoto ir žuvies pavidalo styginiai instrumentai. Jų naudojimo papročiuose taip pat gausu požymių, besisiejiančių ir su „anuo“ pasauliu: skambinimu gydydavę ligonius, instrumentus savo apeigose naudodavę šamanai⁹⁶, netgi pats šio žynio vardas pažodžiui reikšdavęs 'stygas virpinantis puikusias burtininkas'⁹⁷.

Sąsajas su jūros kultūra rodo aptarti senovės Egipto, Tarpupio ir Graikijos styginių muzikos instrumentų ataizdai bei jų iškasenos. Vienstiebių ir dvistiebių laivų pavidalo arfos bei lyros visiškai tapačios tų laikotarpių iškastų laivų atkurtiems pavidalams, tik, žinoma, yra šių senovinių transporto priemonių sumažinti modeliai. Su jūrų laivais muzikos instrumentus sieja ir korpuso priekyje bei

⁹¹ Žalia Ruta. Sutartines ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinynas*, No. 4, M.VII. Apšviestiesniuju Lietuviu Laikraštis, išeinąs kas trjs mėnesiai. Gruodis (December). Sheanandoah, Pa., 1904, 25–39.

⁹² Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. *Tautosakos darbai*, t. 3, 1937, 244–317.

⁹³ Latvijos nacionalinio istorijos muziejaus Etnografijos skyriaus darbuotojų informacija apie XIX a. pirmosios pusės kanklių eksponatą CVVM 2247/2.

⁹⁴ Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, 300–301.

⁹⁵ Baltrėnienė M. Senieji Lietuvos kanklininkai (Balio Buračo rankraščius pasklaidžius). *Liaudies kultūra*, 1990, Nr. 1, 32–33.

⁹⁶ Алексеенко Е. А. К вопросу о синкретизме музыкального фольклора обских угров. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 1986, 22–27.

⁹⁷ Соколова З. П. Музыкальные инструменты хантов и манси. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 1986.

gale esančios gyvūnų arba jų galvų figūros. Būtent toks senovės finikiečių laivas vaizduojamas I tūkstm. pr. Kr. bareljefe. Jo priekyje – arklio galva, gale – žuvies uodega. Manoma, kad „arklio galva simbolizavo greitį, o žuvies uodega – saugų plaukiojimą. Kas geriau už žuvį jaučiasi vandenyje?“⁹⁸. Gyvūnų galvos styrojo ir vikingų laivų priekiuose, o jų žygius lydėjo mitologinės valkyrijos – kritusius mūšyje karius globojančios ir į Valhalą – mirusiųjų karalystę iš mūšio lauko pargabenančios senovės germanų deivės⁹⁹. Gyvūnai ir jų galvos matomos Tarpupio muzikos instrumentų atvaizduose, iškasenose bei atkurtuose jų pavidaluose, skorpionų galvos – senovės Egipto freskose, driežų nugaros – senovės Graikijos amforų piešiniuose.

Šias sąsajas rodo ir Egipto piramidėse, kuriose palaidoti faraonai, gausūs jūros laivų ir į juos panašių styginių muzikos instrumentų atvaizdai, liudijantys ne tik jūros kultūros reikšmę, bet ir jūros laivų bei styginių instrumentų naudojimą laidojimo papročiuose.

Kad ir kaip būtų keista, muzikos instrumentų ir jų įvaizdžių sąsajos su jūros kultūra nepastebimos Skandinavijoje, nors jūras vagojusių vikingų laivų reikšmė jūros kultūrai ir laidotuvių apeigoms gerai žinoma ir patvirtinta archeologinėmis iškasenomis. Tačiau nė vienas šiaurės germanų etninis muzikos instrumentas savo pavidalu nei jūros laivų, nei luotų ar kitų vandens gyvių neprimena.

Jūros kultūros pėdsakų nerodo ir Baltijos tautų etninių muzikos instrumentų pavidalai, nors visos šio regiono tautos ilgus amžius gyvena prie jūros. Etniniai muzikos instrumentų įvaizdžiai, nepaisant minėtos Kuržemės kanklių išimties, atspindi tik žvejybos vidaus vandenyse tradicijas, leidžiančias manyti, kad jūros toliai ir jūrų kultūra Baltijos tautoms nebuvo savita.

Išvados

Žmonijos etninių muzikos instrumentų įvaizdžiai, kaip rodo tyrimo duomenys, atspindi nuo seno buvusią tradicinę gyvenseną, veiklą ir pasaulėžiūrą. Įvaizdžiuose pastebimos senojo totemizmo ir fetišizmo, o instrumentų naudojimo papročiuose – laidotuvių kelionės į „aną“ pasaulį liekanos.

Sąsajos su vandeniu, jūra ir jūros kultūra rodo maždaug ketvirtadalis iš visų žmonijos etninių muzikos instrumentų įvaizdžių. Šiose sąsajose atsispindi žvejybos vidaus vandenyse ir plaukiojimo jūromis kultūra.

⁹⁸ Každailis A. *Laivai ir jūrininkai*. Vilnius: Vyturys, 1987, 37.

⁹⁹ Dobat A. S. Bridging mythology and belief: Viking Age functional culture as a reflection of the belief in divine intervention. *Old Norse religion in long-term perspectives: Origins, Changes and Interactions*. Andren A., Jennbert K., Raudvere C. (eds.). Lund: Nordic Academy Press, 2006, 184–188.

Žvejybos vidaus vandenyse kultūros, susijusios ir su laidojimo papročiais, atspindžiai pastebimi daugelio pasaulio šalių etninių muzikos instrumentų pavidaluose ir jų naudojimo tradicijose. Jūros kultūra ir jos sąsajos su laidojimo papročiais akivaizdžios tik senovės Egipto, Tarpupio ir Graikijos civilizacijose. Šių civilizacijų archeologinės muzikos instrumentų iškasenos ir jų priešistoriniai atvaizdai tapatūs čia gyvenančių dabartinių tautų etninių muzikos instrumentų pavidalams.

Skandinavijos tautų etninių muzikos instrumentų pavidalai sąsajų su buvusia vikingų jūrų kultūra neatspindi, sąsajų su jūros kultūra nerodo ir Baltijos tautų etninių muzikos instrumentų įvaizdžiai. Šio regiono muzikos instrumentai atspindi žvejybos vidaus vandenyse kultūrą, kurioje pastebimi senovinio laidojimo papročiai bei pirmykščio totemizmo ir fetišizmo liekanos.

Literatūra ir šaltiniai

- Adams 2004 – Liliana O. Adams. Notes of a Harpist, II: Harpes of Gods and Pharaons, Priests and Priestesses. *Zwoje*, 2 (39). Prieiga internetu: www.zwoje-scrolls.com/zwoje39/text07p.htm [žiūrėta 2015 02 15].
- Apanavičius 1989 – Romualdas Apanavičius. Kanklės – Narvos kultūros reliktas. *Liaudies kultūros palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 65–73.
- Apanavičius [et al.] 1994 – Romualdas Apanavičius, Vytautas Alenskas, Vida Palubinskienė, Egidijus Virbašius, Nida Visockaitė. *Senosios kanklės ir kankliavimas*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Muzika.
- Apanavičius 2002 – Romualdas Apanavičius. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*, t. 17, 102–112.
- Apanavičius 2003 – Romualdas Apanavičius. Etninių muzikos instrumentų pagrindinės idėjos. *Tradicija ir dabartis*, 3. Mokslo darbų rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Liaudies muzikos katedra, 18–34.
- Apanavičius 2009 – Romualdas Apanavičius. *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas*, 3. *Etninė muzika*. Monografija. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 338–343.
- Baltrėnienė 1990 – Marija Baltrėnienė. Senieji Lietuvos kanklininkai (Balio Buračo rankraščius pasklaidžius). *Liaudies kultūra*, Nr. 1, 32–33.
- Cambitoglu, Harari 1997 – Alexander Cambitoglu, Maurizio Harari. *The Italiote Red-Figured Vases in the Museo Camillo Leone at VerCELLI*. *Studia Archaeologica*, 85. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- de Schauensee 1998 – Maude de Schauensee. The “Boat-Shaped” Lyre: Restudy of a Unique Musical Instrument from Ur. *Expedition*, 40. 2, 25–28.
- Dobat 2006 – Andres S. Dobat. Bridging mythology and belief: Viking Age functional culture as a reflection of the belief in divine intervention. *Old Norse religion in long-term perspectives: Origins, Changes and Interactions*. Jennbert K., Raudvere C. (eds.). Lund: Nordic Academy Press, 184–188.
- Dundulienė 1982 – Pranė Dundulienė. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.
- Gadalla 2004 – Moustafa Gadalla. *Ancient Egyptian Musical Instruments*. Greensboro: Tehuti Research Foundation, 2004.
- Green 1976 – John R. Green. *Gnathia Pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*. Mainz: Philip von Zabern.

- Harrison 1927 – Jane E. Harrison. *A Study of the Social Origins of Greek Religion*. Cambridge: CUP Archive.
- Hichmann, Stauder 1970 – Hans Hichmann, Wilhelm Stauder. *Orientalische Music*. Erste Abteiling. Der Nahe un der Mittelere Osten. Handbuch der Orientalistik, IV. Leiden–Köln.
- Itkonen 1942 – Toivo I. Itkonen. Suomen ruuhet. *Kansatieteellinen arkisto*. V. Forssa: Forssan Kirjapaino OY, 1942, 1–172.
- Jenkins 1980 – Nancy Jenkins. *The Boat Beneath the Pyramid*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 116–120.
- Jones 1993 – Dilwyn Jones. Model Boats from the Tomb of Tutankhanum. *Journal of the American Research Center in Egypt*, vol. 30, 205–207.
- Každailis 1987 – Aloyzas Každailis. *Laivai ir jūrininkai*. Vilnius: Vyturyrs.
- Kilmer 1998 – Anne D. Kilmer. The Musical Instruments from Ur and Ancient Mesopotamia. *Expedition*, 40. 2, 12–18.
- Lawergren 2008 – Bo Lawergren. Angular Harps Through the Ages: A Causal History. *Studien zur Musikarchäologie VI, Orient-Archäologie 22*. Rahden: Westf., 261–281.
- Leisiö 1997 – Timo Leisiö. *Lyyra ja Pythagoras. Antiikin ajan kielisoitimia*. Tampere: Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitoksen julkaisuja 23.
- Lietuvos istorija* 2005 – *Lietuvos istorija*. Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis, I. Ats. tomo redaktorius Algirdas Girininkas. Vilnius: Baltos lankos.
- Lietuvos TSR Raudonoji knyga* 1984 – *Lietuvos TSR Raudonoji knyga. Retosios ir nykstančios augalų bei gyvūnų rūšys*, II leidimas. Vilnius: Mokslas.
- Manniche 2006 – Lise Manniche. Angular harp in the Amarna Period. *The Journal of Egyptian Archaeology*, vol. 92, 248–249.
- Moszyński 1967 – Kazimierz Moszyński. *Kultura ludowa słowian*, t. 1. Kultura materialna. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Perminas 2005 – Klaidas Perminas. Priešistoriniai luotai Lietuvoje. Lyginamoji analizė kitų šalių radinių kontekste. *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 223–250.
- Perminas 2010 – Klaidas Perminas. Platelių ežero luotai – eksperimentinės archeologijos objektas. *Lietuvos lokaliniai tyrimai*, 1–13. Prieiga internetu: www.llt.lt [žiūrėta 2015 01 28].
- Rawlinson 2004 – George Rawlinson. *The Seven Great Monarchies of the Ancient Eastern World*, Or: Chaldaea; Assyria. New Jersey: Gorgias Press.
- Rimantienė 1979 – Rimutė Rimantienė. *Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės*. Vilnius: Mokslas.
- Rimantienė 1996 – Rimutė Rimantienė. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius: Žiburio leidykla.
- Semakova 1990 – Irina Semakova. Results of the Research on Five-stringed Kantele in Karelia. *The First International Symposium for Kantele Researchers*. Tampere: Tampere University. Lecture.
- Shahawy 2005 – Abeer el Shahawy. *The Funerary Art of Ancient Egypt. A Bridge to the Realm of the Hereafter*. Cairo: American University in Cairo Press; Farid Atiya Press.
- Shiloah 1972 – Amnon Shiloah. The Simsimiyya: A Stringed Instrument of the Red Sea Area. *Asian Music*, vol. 4, no. 1. Near East – Turkestan Issue. Austin: University of Texas Press, 15–26.
- Slavinskas 1937 – Zenonas Slavinskas. Lietuvių kanklės. *Tautosakos darbai*, t. 3, 244–317.
- Subhi 1984 – Anwar R. Subhi. *Mesopotamien*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 2. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik.
- Šimonytė-Žarskienė 2003 – Rūta Šimonytė-Žarskienė. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 167.
- Tarnauskaitė-Palubinskienė 2009 – Vida Tarnauskaitė-Palubinskienė. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Tautos muzikas instrumenti* 1988 – *Tautos muzikas instrumenti*. Sastādītāja Īrisa Priedīte. Rīga: Avots.

- Virbickas 2000 – Juozas Virbickas. *Lietuvos žuvsys*. Vilnius: Trys žvaigždutės.
- Väisänen 1928 – Armas O. Väisänen. Kantelerunojan todellisuuspohja. *Kalevalaseuran vuosikirja*, 8. Porvoo: WSOY, 281–303.
- Wegner 1986 – Max Wegner. *Griechenland*. Musikgeschichte in Bildern, Band II: Musik des Altertums, Lieferung 4. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik.
- Žalia Ruta 1904 – Žalia Ruta. Sutartines ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinynas*, No. 4, M.VII. Apšviestiesniuju Lietuviu Laikraštis, išeinąs kas tris mėnesiai. Gruodis (December). Sheanandoah, Pa., 1904, 25–39.
- Алексеев 1986 – Евгения А. Алексеев. К вопросу о синкретизме музыкального фольклора обских угров. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 22–27.
- Апанавичюс 2010 – Ромуальдас Апанавичюс. Образы рыб и водоплавающих птиц в традициях изготовления канклес народов Балтийского региона: вопросы семантики. *Kultūras studijas*, II: *Dzīvieki literatūrā un kultūrā*. Daugavpils: Saule, 47–55.
- Апанавичюс 2012 – Ромуальдас Апанавичюс. Чёрный/тёмно-серый цвет канклес народов Балтийского региона: в поисках смысла и значения. *Kultūras studijas*, IV: *Krāsa literatūrā un kultūrā*, 32–47.
- Апанавичюс 2013 – Ромуальдас Апанавичюс. Проблемы реконструкции и употребления этнических музыкальных инструментов в Литве, I: процесс усовершенствования. *Mūzikas zinātne šodien: pastāvīgais un mainīgais*: Zinātnisko rakstu krājums, V. Daugavpils: Saule, 9–28.
- Ванкина 1970 – Люция В. Ванкина. *Торфяниновая стоянка Сарнаме*. Рига: Зинатне, 92.
- Вертков [et al.] 1975 – Константин А. Вертков, Георгий И. Благодатов, Эльза Э. Язовицкая. *Атлас музыкальных инструментов народов СССР*. 2-ое изд. Москва: Музыка.
- Вулли 1961 – Леонард Вулли. *Ур халдеев*. Москва: Издательство восточной литературы.
- Гурина 1972 – Нина Н. Гурина. Водоплавающая птица в искусстве неолитических лесных племён. *Краткие сообщения ордена Трудового Красного знамени Института археологии АН СССР*, вып. 131. Москва: Наука, 36–45.
- Граудонис 1990 – Янис Граудонис. Погребальные обряды на территории Латвии в эпоху поздней бронзы и раннего железа. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Москва: Наука, 157–163.
- Евсеев 1957 – Виктор Я. Евсеев. *Исторические основы карело-финского эпоса*. Москва–Ленинград: Издательство Академии Наук СССР. I.
- История культуры древней Руси 1951 – История культуры древней Руси. Домонгольский период*. 1: *Материальная культура*. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 286–287.
- Лукина 1980 – Надежда В. Лукина. О возможности изучения музыкального фольклора восточных хантов. *Финно-угорский музыкальный фольклор и взаимосвязи с соседними культурами*. Таллин: Ээсти раамат, 50–61.
- Новгородские былины 1978 – Новгородские былины*. Сост. Ю. И. Смирнов и В. Г. Смолицкий. Москва: Наука.
- Петрухин 1990 – Владимив Я. Петрухин. О начальных этапах формирования древнерусской народности и распространении названия Русь в свете данных погребального обряда. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Москва: Наука, 207–216.
- Руденко 1953 – Сергей И. Руденко. *Культура населения Горного Алтая в скифское время*. Москва–Ленинград: Издательство АН СССР.
- Рыбаков 1987 – Борис А. Рыбаков. *Язычество Древней Руси*. Москва: Наука.
- Рыбаков 1984 – Борис А. Рыбаков. Сампо и сейды. *Новое в археологии СССР и Финляндии*. Ленинград: Наука, 74–78.

Соколова 1986 – Зоя П. Соколова. Музыкальные инструменты хантов и манси. *Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров*. Таллин: Ээсти раамат, 9–21.

Тароева 1965 – Роза Ф. Тароева. *Материальная культура карел Карельской АССР*. Этнографический очерк. Москва–Ленинград: Наука, 1965.

Romualdas Apanavičius

WATER, SEA AND SEA CULTURE IN THE IMAGES OF THE MUSICAL INSTRUMENTS OF THE MANKIND

Summary

The article deals with the problem of evaluating the reflection of the features of the water inhabitants and tools of fishing and shipping in the images of the musical instruments of the mankind. The main questions of this research are as follows: did the images of these instruments imitate their supposed prototypes; did these prototypes connect with the mode of life of the people of the ancient times; did the heritage of these times were preserved in the traditions of producing and using these instruments to the present day.

Having analysed the forms and shapes of the ethnic musical instruments of the mankind, the data of the research leads to the presumption that the musical instruments convey the images of the fauna, mode of life, which reflect on very ancient processes of the humanity. The great part of the images of these instruments shows not only the animal kingdom and tools of the everyday life, but also the ancient totemic world outlook and the means of the burying – process of traveling to ‘another’ world. These modes were canoes, boats and even sea ships.

Connection with the water and sea propose the idea about the features concerning two cultures – fishing and shipping. The reflections and relics are evident in the shapes of the ethnic musical instruments of mankind.

The ‘Fishing’ culture relates with fishing in the local rivers and lakes and is evident in the traditions of many nations of the world. The images of the fishing culture are the most noticeable feature of the instruments of the Baltic people.

Shapes of the ethnic musical instruments of the nations of the Baltic region are similar to relic fishes, whereas the images of waterfowls are noticeable in the bodies of the string instruments of the Siberia, Transcaucasia and Middle East. Instruments of the Baltic, Western Siberia, Far East and Central Africa regions are close to the forms of the archaic wooden canoes.

The images of musical instruments reflect the features of the ‘sea’ culture as well. However, the ‘Sea’ culture is noticeable only in the civilisations of ancient Egypt, Mesopotamia and Greece and in the traditions of using the musical instruments of the current people living in these areas. Bodies of the instruments

of the nations of the Mediterranean and Middle East resemble the old sea boats and ships, thus preserving all the elements of its constructions, including the masts and sails to the present time. These characteristics apply to the harps of the Ancient Egypt, Mesopotamia and Greece. The resemblance between the archaic musical instruments and ancient boats are confirmed by archaeological fossils of these regions: sea ships and boats as well as the musical instruments, which are dated 3rd – 1st mill. B. C.

The data of the research showed that boats, canoes and even sea ships of these two cultures can be connected with the old burying traditions of many nations of the mankind. The research leads to the presumption that the musical instruments, conveying the features of these tools, could have been used in the ancient burial rituals and moreover can be perceived as the reflection of the world outlook of the ancient people as well. Finally, the features of water animals, fishes and waterfowls, that are noticeable in the constructions of the ethnic musical instruments, can be considered as the relics of ancient totemic outlook, heathenism and fetishism of the ancient people, common to the ethnic culture of many nations of mankind.